

Az ókori egyiptomi és római kori Ízisz kultusz összehasonlítása

IZI-369

Tartalomjegyzék.

I.	Bevezetés.....	3
II.	Egyiptom	
	1. <i>Teremtéstörténet</i>	4
	2. <i>Vallási sokféleség</i>	5
	3. <i>Plutarkhosz – Iszisz és Oszirisz</i>	7
III.	Római Birodalom	
	1. <i>Misztériumvallások.....</i>	11
	2. <i>Apuleius – Aranyszamár.....</i>	12
	3. <i>Beavatás.....</i>	14
	4. <i>Déméter-himnusz</i>	15
	5. <i>Pannónia.....</i>	17
IV.	Összehasonlítás	
	1. <i>Népszerűség oka</i>	17
	2. <i>Papság és vallásgyakorlat</i>	18
	3. <i>Istenábrázolás.....</i>	18
V.	Továbbélés	19
VI.	Összegzés	21
VII.	Bibliográfia.....	22

Bevezetés

Ahogy sokakra, rám is mindig igen nagy hatást gyakorolt az ókori egyiptomi kultúra. Ezért is választottam dolgozatom témájaként vallásuknak azon alakját és a hozzá kötődő misztériumot, aki a későbbi hellén és római területeket egyaránt meghódította, Ízisz istennőt. Látni fogják, hogy sok esetben Oziriszről is írni fogok bővebben, mert e két istenség sorsa oly szorosan összefonódott, hogy nehéz lenne tárgyalni egyiket a másik nélkül.

Vizsgálódásomat két területre összpontosítom. Időrendben haladva először az egyiptomi, majd a római Ízisz-kultusz sajátosságaival foglalkozom, bemutatva többek között röviden a kort és a vallásokhoz való viszonyulást, valamint egy-egy mű felhasználásával – Plutarkhosz: *Iszisz és Oszirisz* és Apuleius: *Aranyszamár* – az Ozirisz mítoszt, illetve a beavatás szerepét vizsgálom meg tüzetesebben a hitéleti elemek mellett.

Célom felvázolni mindkét irányzat egyéni jegyeit, majd dolgozatom végén különböző szempontok szerint összefoglalni azokat, amiket megőriztek az idők folyamán és azokat, amelyek változtak. Mindemellett igyekszem választ keresni a miértekre is. Rövid részt szentelek közben a pannóniai Ízisz-kultusznak és a misztérium továbbélésének.

Értekezésemet a legismertebb teremtéstörténetekkel nyitom, hogy bemutassam a tárgyalt istenségek születésének körülményeit, több lehetséges változatban.

Egyiptom

Teremtéstörténet

Szep tepi, azaz első alkalom. Gyakorta találkozhatunk ezzel a kifejezéssel, amikor az egyiptomiak a teremtésről emlékeznek meg. Az egyiptomi teremtéstörténetnek többféle változata ismert. Felvázolásukban Kákosy László *Ré fiai* c. művében használt sorrendet követem.

Az első, amit ismertetni szeretnék, a héliupoliszi tan. Eszerint kezdetben létezett az Ősóceán, *Nun*. Ebben „lappangott” az Ősistenség, *Atum*, aki minden leendő dolgot magába foglalt, ő volt a potenciális teremtető. Miután testet öltött, létrehozta a levegő férfi és női párját, *Sut* és *Tefnutot*. Ezek után ők nemzették a földet és az eget (*Geb* és *Nut*), azok pedig a négy fő istenséget, az Ozirisz-mítosz szereplőit, *Oziriszt*, *Íziszt*, *Széthet* és *Nephthüsz*. Eképpen jött tehát létre a legemlegetettebb istencsoport, a héliupoliszi isteni kilencség, s mindez egyben szemléltette a világ létrejöttének folyamatát is.¹ Ez az antropomorf elképzelés az alakatlan kezdettől, egészen az istenek történelmének hajnaláig vezet.

Egy másik elmélet szerint, amely valamiképpen rokonítható az előzővel, az Ősvízből kiemelkedő lótusz, *Nofertum* volt az első isteni élőlény, amely a teremtető istent, a napgyermeket rejtette magában. Mindez abból a szempontból nincs ellentétben a héliupoliszi tannal, hogy *Atumot* is tekinthetjük a napisten egyik alakjának.

Igen népszerű volt és egészen a római korig fennmaradt az őstojás-mítosz. Ebben egy mitikus első madár² tojásából keltek ki az istenek. A népszerűségét mutatja, hogy idővel egyre több istenség keletkezését eredeztetik tojásból való kikelésből.

Másik csoportot alkotnak a megfoghatatlanabb, absztrakt magyarázatot igénylő mítoszok, az előzőekkel szemben, amelyek főleg természeti megfigyeléseken alapulnak, s emellett könnyebben megérthetőek az emberek számára.

Ilyen például a Memphiszi Teológia,³ amely ma is sok vita kiváltó oka. Ez szembemegy a héliupoliszi tanítással, a szív gondolatát és a szó teremtető erejét helyezi előtérbe.⁴

¹ Kákosy, 367.

² Amon, de egyeseket Thot madár formája is emlékeztet rá. – Kákosy, 368

³ Egy köre vésett felirat Sabaka napatai uralkodó korából (717-702) – Uo.

⁴ További lehetséges elméletek, lásd: Kákosy, 369-371.

Vallási sokféleség

A következőkben az egyiptomi vallásról ejtenék néhány szót, különös figyelmet szentelve Ízisznek és Ozirisznek. A vallás kezdetektől igen fontos szerepet játszott az egyiptomi civilizáció szerkezetének kialakításában, főként a fáraó isteni volta. A hagyomány úgy tartja, hogy az ország egyesítése és az államalapítás Ménész nevéhez fűződik, akit az első uralkodóként tartanak számon.⁵ Megépült Egyiptom új fővárosa, Memphisz, ahol első alkalommal – és innentől fogva háromezer éven keresztül – a fáraóvá avatás zajlott. A lényeg az volt, hogy biztosítsák a kialakult állam fennmaradását, mindennek alapjait a fáraó isteni származására helyezve.

Ha a vallás és a rítusok feladatát nézzük, az ártó erők elleni védelem mellett, a kezdeti Aranykor helyreállítása volt a cél.⁶ Ez a már említett *Szep tepinek* nevezett kor, amely a teremtéstől egészen Hórusz trónra kerüléséig tart. Minden, ami létezik, annak köszönheti érvényességét, hogy ebben a kezdeti korban jött létre, amelyet Ré – vagy Ozirisz, vagy Hórusz – idejének is nevezték.⁷

Ré, a napisten, az egyiptomi vallás egyik igen meghatározó alakja, az ég ura, aki éjszaka az alvilágban tett utazása révén jelentős befolyással van a halottak sorsára. Valószínűleg ez az aspektusa okozta az Ozirisszel való azonosítási kísérleteket, így igyekeztek a vallás két ellentétes oldalát közelebb hozni egymáshoz.⁸

Az Oziriszhez (*Uszir*)⁹ kötődő misztérium a középső Deltavidéken, Buszirisz városában található ősi szent helyről eredeztethető, innen hódította meg Felső-Egyiptomot.¹⁰ Egyedülálló abból a szempontból, hogy mítosza, története van, és mert ez kevés istenségről mondható el. Mindezt Plutarkhosz foglalta össze a Krisztus utáni második század fordulóján.

A másik szintén nagyjelentőségű istenség Ozirisz nővére és hitvese, dolgozatom központi alakja, Ízisz (*Aszet*)¹¹ istennő. Ozirisszal ellentétben nem alvilági, a földi és az istenek világában játszott széles körű szerepet és idővel az egyik legismertebb egyiptomi istennővé vált. Tagja a heliupoliszi kilencségnek, társával egyetemben. Nevének jelentése 'hely' illetve 'trónus', amely utalhat kapcsolatára a szuverenitással.¹² Ebből is következik,

⁵ M. Eliade, I:79.

⁶ M. Eliade, I:80.

⁷ Uo.

⁸ Kákosy, 312.

⁹ Kákosy, 315.

¹⁰ Uo.

¹¹ Kákosy, 317.

¹² J. G. Griffiths: Isis in Redford, II:188.

hogy a trónus az istennő alapvető szimbólumává vált, amely mind nevének hieroglif írásmódjában, mind ikonográfiájában egyaránt megjelenik.

Kettejük közötti szoros kapcsolat folytán Ízisznek az Oziriszhez fűződő mítoszban és a halálához kötődő rítusokban igen fontos szerep jutott. Emellett, mint Hórusz édesanyja jelenik meg, akinek a hagyomány szerint Khemniszben adott életet. Mindez idővel evidensnek számított, azonban fontos megemlíteni, hogy kezdetben ezt a szerepet *Hathor*hoz társították.¹³ Mindeközben Ízisz feladata volt, hogy megvédje Oziriszt Széth által közvetített fenyegetéssel szemben. Mindezen funkciók hangsúlyozzák jelentőségét a fáraó isteni királyságával szemben.¹⁴ Az élő fáraót Hóruszal társították, illetve Ré fiaként tekintettek rá. Amikor meghalt, Ozirisszel azonosították.¹⁵

Ízisznek igen fontos feladat jutott a temetkezési szertartásokban. Nővérével, Nephthüsszel (*Nebet-Hut*) a siratók szerepét töltik be, illetve segédkeznek a tisztítási és mumifikálási rítusokban.¹⁶ Ezek hatására a halott Oziriszbe visszatért az élet, nemzőerejével egyetemben. A temetkezés szerkezete és menete azonban általában mindkettőjükhöz egyaránt kapcsolódik.

A királlyá avatási szertartásokban a hangsúly természetesen az új uralkodó személyén van, akit, mint említettem Hóruszal hoznak összefüggésbe, de mivel Ízisz az édesanyja itt is szintén előkelő helyet foglal el.¹⁷

Nephthüs alakját ambivalencia jellemzi. Egyrészt Széth társa, hasonlóan két testvérükhöz, Íziszhez és Oziriszhez, azonban nem egyértelmű hogy a felesége lenne, gyermekük sem születik.¹⁸ Másrészről pedig a nővérehez fűződő szoros kötelék folytán a testvéri szeretetnél jóval erősebb érzelmeket táplál Ozirisz iránt: Ez világosan látható az istennőkhöz kapcsolódó két Ptolemaiosz kori dalgyűjteményben: az *Ünnepi dalokban* és a *Lamentálokban*. Ezen szövegek egyikében Oziriszt a „Két Nővér Bikájának” nevezik.¹⁹

Hathornak ellenben önállóan is igen nagy jelentősége van, emellett, hogy közeli rokonságban áll Ízisszel. Nevének jelentése: „Hórusz háza”.²⁰ Ez kapcsolódhat ahhoz a korai elképzeléshez, miszerint ő Hórusz édesanyja. Itt megmutatkozik az az Íziszre gyakorolt hatás, mely szerint a tehén alakjában ábrázolt Hathor bizonyos esetekben az istennőre is utalhat. Hathor, Íziszhez hasonlóan, a szerelem istennője.²¹ Emellett a tánc és a részeges önfeledt

¹³ J. G. Griffiths: Isis in Redford, II:189.

¹⁴ J. G. Griffiths: Isis in Redford, II:188.

¹⁵ J. G. Griffiths: Osiris in Redford, II: 616.

¹⁶ Uo.

¹⁷ J. G. Griffiths: Isis in Redford, II:189.

¹⁸ Kákosy, 318.

¹⁹ J. G. Griffiths: Isis in Redford, II:189.

²⁰ D. Vischak: Hathor in Redford, II: 82.

²¹ Uo.

állapot is az ő uralma alá tartozik. Ízisz ezzel szemben a társadalom szemében elfogadott szerelem istennője s hozzá kapcsolódóan az anyaságé, annak domináns aspektusaiban. Hórusz és édesanyja ugyanis gyakran keverednek konfliktusokba. Egy történet szerint Ízisznek Széth iránt táplált érzései miatt, és mert nem egyszer megkegyelmez neki, fia levágja a fejét, amit Thot egy tehén fejével helyettesít.²² Ez a történet is asszociációs lehetőséget szolgáltathat Ízisz és Hathor személye között.²³

Nut, az ég istennője, szintén kapcsolatba került Ízisszel a temetkezésben betöltött kiterjedt szerepe miatt. A hellenisztikus korban kettejük közötti viszony abban nyilvánul meg, hogy egyes ábrázolásokon Ízisz egy anyadisznón²⁴ lovagol. Fontos megemlíteni továbbá azt, hogy Nut kiemelkedő szerepet játszik a túlvilági életet központi témaként kezelő két nagy egyiptomi kultuszban. Egyrészt ő az, aki elnyeli Ré bárkáját napnyugtakor, aki éjszaka az alvilágban hajózik, s hajnalban pedig az a napisten belőle születik újjá. Továbbá hozzájárul fia, Ozirisz túlvilági feltámadásához.²⁵ Emellett fontos megemlíteni, hogy bizonyos mértékben kapcsolatba hozható Hathor alakjával, ugyanis a piramis szövegekben Nutot hosszú szarvú égi bikaként ábrázolják, aki az uralkodót szoptatja és magával viszi az égbe, saját birodalmába.²⁶

A trónus mellett, amely állandó jelképe az istennőnek, a Hathorral való párhuzamok és összevonások következtében fejére gyakran a szarvak által közrefogott napkorong is rákerül. Létezik továbbá egy *Ízisz-Bat* összekapcsolásával létrejött variáció, jóllehet Hathor az, aki a kettejük közötti átmenetet biztosítja, ugyanis Bat Hathorhoz hasonlóan napkorongot és tehén szarvakat visel a fején.²⁷

Van továbbá egy híres, temetések alkalmával használt amulett, amit Ízisz vérének, vagy Ízisz csomónak neveznek, eredeti nevén *tyet*. A mágikus erő is hozzátartozik Ízisz személyéhez. Ré és Ízisz története szerint az istennő csellel rávette Rét, hogy árulja el neki a valódi nevét, így megszerezte annak erejét, s így tudta később őt és fiát, Hóruszt is meggyógyítani.²⁸

Számos kultikus központ kapcsolódott Ízisz tiszteletéhez, úgymint Behbet el-Hagar a Nílus deltájában, Akhmim, Koptosz és *Philae*. Azonban, hogy a kultusz hol kezdődött,

²² Kákosy, 316.

²³ J. G. Griffiths: Isis in Redford, II:189.

²⁴ Nut jelképe. – J. G. Griffiths: Isis in Redford, II:189.

²⁵ L. H. Lesko: Nut in Redford, II: 559.

²⁶ L. H. Lesko: Nut in Redford, II: 558.

²⁷ J. G. Griffiths: Isis in Redford, II:190.

²⁸ Uo.

pontosan nem lehet tudni. Philaeben található híres templomának eredete is csak az utolsó dinasztikiák idejére tehető.²⁹

Az istenek történetei inkább szájhagyomány útján éltek az akkori korban, s írásban általában csak utalásokat tettek rájuk vonatkozóan. Ozirisz mítosza összefüggő, teljes formában nem is egyiptomi szerző, hanem Plutarkhosz révén maradt fent az utókornak.³⁰

Plutarkhosz – Iszisz és Ozirisz

Plutarkhosz a görög Khairóneia szülötte. Egyik legismertebb műve mellett – *Párhuzamos életrajzok* c., amely összeállítás a jelentős görög és római férfiak bibliográfiájából – az *Iszisz és Ozirisz* c. is nagy jelentőségűnek számít, hiszen a hieroglifák megfejtéséig ez volt az egyetlen olvasható írásos emléke a mítosznak, amellel hogy még ma is csupán ez vázolja fel a teljes történetet. Más szövegekben, feliratokban részleteket, vagy utalásokat találunk csak. Mindez annak is köszönhető, hogy e történetek csak a beavatottak számára voltak ismertek.

Szavait Klea nevű papnőhöz intézi, aki Dionüszoszhoz és Isziszhez³¹ kapcsolódó misztériumba is be volt avatva. Plutarkhosz elmondása szerint az igazság megismerése a legfontosabb, erre kell törekedni, hiszen ez maga az isten utáni vágyakozás.³² A tanulás folyamata által fogadjuk be a szent tant.³³

Iszisz legjellemzőbb tulajdonsága a tudás és az értelem.³⁴ Ahogy Oziriszszel tette, a Tüphon (Széth) által szétszórt szent tanításokat összegyűjti és átadja a beavatott híveknek. Ezen ismeretekkel gátak közé kell szorítani az emberi fegyelmetlenséget és így a nehéz templomi szolgálat által a hívek közelebb juthatnak az „Úrnak” a megismeréséhez.

Továbbiakban az egyiptomi kultusz néhány jellegzetességét ismerteti, az étkezési és öltözködési szokásokat, s közben megmagyarázza mindezek okait. Az Iszisz-kultusz beavatottjai leborotválták a hajukat, hófehér lenruhát hordtak és tartózkodtak a húsevéstől. Mindezeket azzal magyarázza, hogy a papok irtóztak mindenfajta fölöslegtől (gyapjú, haj, köröm), mert ezektől megtisztulva vehettek csak részt a szent szertartásokon. Emiatt nem ettek többek között hüvelyes növényeket, juh- és sertéshúst, mert ezek mind fölösleget termelnek. Tisztulási napokon a sót is megvonták maguktól, mert „ivásra és evésre ingerel”.

²⁹ Uo.

³⁰ Kákosy, 284.

³¹ A továbbiakban, a műben szereplő megnevezéseket alkalmazom.

³² Iszisz és Ozirisz 2.

³³ Az elemzéshez felhasználtam W. Salgó Ágnes jegyzetét az utószóban.

³⁴ Uo.

A legfontosabb az, hogy lelküket „kellemes és könnyű test vegye körül”.³⁵ Bort nem vihettek a szentélybe. A papok továbbá nem ettek halat, mert egyrészt nem létszükséglet, másrészt pedig a tengert különállónak tekintették, amely romlott, ártalmas és nem utolsó sorban fölösleg.

Az egyiptomiak királyukat vagy a papok, vagy a harcosok közül választották. Az utóbbi osztályt férfiassága, az előbbi bölcsessége miatt becsülték és tisztelték. Akit a harcosok közül választottak, azonnal tagja lett a papok osztályának is, és megismertették azzal a bölcsességgel, amely az igazságot csak halványan visszatükröző és ködösen sejtető mítoszokban és mondákban van elrejtve.³⁶

A tizenkettediktől a huszonegyedik fejezetig tart a mítosz leírása. Észrevehető, főleg a neveken az erőteljes görög hatás. Első megjelenésükkor minden esetben feltüntettem az istenek egyiptomi megfelelőit, ott ahol szükséges.

A történet szerint Rhea (Nut)³⁷ titokban együtt hált Zeusszal (Geb), s amikor erről a Napisten, Héliosz tudomást szerzett, megátkozta, hogy az évnek egyik napján se szülhessen. Hermész (Thot) azonban, aki szintén szerette az istennőt, a Holdtól elnyerte az év összes napjának hetvened részét, s ezekből létrehozott öt napot, amit a már meglévő háromszázhatvanhoz illesztett. Ezek lettek az ún. epagomena napok, az istenek születésnapjai. Az első napon Oszirisz, a másodikon Aurérisz – Apollón, vagy „mások szerint” az idősebb Hórosz – a harmadikon³⁸ Tüphon (Széth), a negyedik napon Iszisz, az ötödiken pedig Nephthüsz született. Tüphón Nephthüsszel, Iszisz pedig Oszirisszel kötött házasságot. Plutarkhosz itt arról a hagyományról ír, miszerint Iszisz és Oszirisz már az anyaméhben szerették egymást és nászuk gyümölcse Aurérisz, akit az egyiptomiak ezért neveznek idősebb Hórosznak.

Oszirisz lett az első fáraó, aki a népekkel megismertette a fölművelést, valamint, hogy miképpen kell tisztelni az isteneket. Tüphon merényletet forralt ellene, társakat gyűjtött maga mellé, valamint csináltatott egy ládát. Ezt elvitte az egyik közös lakomára, és Oszirist csellel rávette, hogy feküdjön bele. Ekkor bezárták a fedelét és a taniszi torkolaton keresztül a tengerre eresztették.³⁹

Iszisz a keresésére indult. Közben tudomást szerzett róla, hogy Oszirisz egy alkalommal Nephthüsz összekeverte feleségével és „szerelembe vegyült vele”. Született egy gyermek, akit Nephthüsz Tüphóntól tartva rögtön kitett. Iszisz megkereste a fiút és felnevelte. Később ő lett az istennő kísérője és őrzője, Anubisz.

³⁵ Iszisz és Oszirisz 5.

³⁶ Iszisz és Oszirisz 9.

³⁷ Mivel az egyiptomi történelmet egyiptomi és görög forrásokból ismerjük, sok személynévnek, istennévnek és helynévnek többféle formája ismert. – Kákosy, 9.

³⁸ A királyok ezt a napot szerencsétlennek tartották. – Iszisz és Oszirisz 12.

³⁹ Iszisz és Oszirisz 13.

Iszisz folytatta az Oszirisz utáni kutatást és tudomást szerzett róla, hogy az őt rejtő láda Búblosz vidékén van, ahol egy ereiké bokor fiatal fává növe körülölelte, s így oszlopként azzal együtt bekerült az ottani király palotájába. Dajka alakban bejutott, majd felfedve kilétét elkérte az oszlopot s benne a ládát.

A keresés, majd a megtalálás tükrözhet egyfajta arra irányuló félelmet, hogy az uralkodó teste elveszhet a Nílusban, vagy a homokban. Mindez megfoszthatta a temetkezési szertartásokat vigasztól és bizonyosságuktól. A közösség, amelyből ez az elképzelés eredeztethető feltehetően azok a nomádok és vadászok, akik féltek a test feldarabolódásától és elenyészésétől.⁴⁰

Iszisz ezután meglátogatta a Butó mocsarában nevelkedő Hóroszt, de a koporsót egy félreeső helyen hagyta, amit Tüphón vadászat közben megtalált, felismerte benne a halott Osziriszt, tizennégy darabra szaggatta és a részeket szétszórta. Iszisz erről tudomást szerzett, egyenként megkereste a darabokat, ott ahol rájuk talált mindegyiknek síremléket emelt, ezért van Oszirisznak sok sírja Egyiptomban. Csupán a szeméremtestét nem találta meg, mert azt egy hal elnyelte, így arról utánzatot készített és megszentelte.

Később Oszirisz feljött az alvilágból, hogy felkészítse fiát a Tüphón elleni harcra. Közben sokan átpártoltak Hóroszhoz. A harc hosszú napokon keresztül zajlott, végül Hórosz győzött. A foglyul ejtett Tüphónt Isziszre bízta, aki azonban nem ölte meg, hanem szabadon engedte. Hórosz haragjában letépte anyja koronáját. Hermész (Thot) ezért egy tehénfej formájú sisakot húzott a fejére.

Az örökség tárgyalásakor Tüphón megvádolta Hóroszt, hogy törvénytelen gyermek. De Hermész (Thot) segítségével végül elismerték származását és jogos igényét a trónra. Tüphont ezek után még két csatában legyőzte. Innentől kezdve Hórosz lett az uralkodó.

Ezen a ponton kis kitérőt teszek *Hórusz és Széth* történetére, amely részletesen taglalja a végső döntés meghozatalának körülményeit. Ebből kiderül, hogy isteni kilencség kezdetektől hajlott arra, hogy Hórusznak ítélje a trónt, azonban Széth mesterkedéseinek hála újra és újra elbizonytalanodtak döntésükben így az egész procedura évtizedekig elhúzódott. Több istenség tanácsát is kikérték az ügyben, például *Hnum* istenét és *Neith* istenanyáét.⁴¹ Az istennő Hóruszt támogatta, *Atum*, a napisten azonban mivel Széth pártján állt, Hórusz korára hivatkozva ellene érvelt. A kilencség haragra gerjedt és csak a következő napon folytatták a tanácskozást. Ízisz mindent megtett, hogy fia javára szülessen döntés, ezért Széth kérésére egy szigetre hajóztak át, és megtiltották, hogy nő betegye oda a lábát. Ízisz azonban kijátszotta a

⁴⁰ J. G. Griffiths: Isis in Redford, II:189.

⁴¹ Dobrovits, 11.

révész, Széthet pedig csellel rávette, hogy saját magára mondjon ítéletet.⁴² Azonban még ezek után sem volt hajlandó feladni és két próbán igyekezett győzedelmeskedni unokaöccse felett. Az első alkalmával történt, hogy Ízisz elengedte a vízilóvá változott Széthet, ezért azonban fia szörnyű haragra gerjedt és levágta anyja fejét, majd a hegyekbe menekült. Ott nagybátyja talált rá és kitepte mindkét szemét. Hathor⁴³ gyógyította meg, s ezek után következett a második próba, amelyben csellel Hórusz győzedelmeskedett. A végső döntés meghozatalához édesapja, Ozirisz ráhatása kellett. Hórusz Egyiptom uralkodója lett a napisten pedig magához vette Széthet.

Visszatérve az *Iszisz és Oszirisz* című műhöz, a történet leírása után, a huszonkettedik fejezettől Plutarkhosz sorra veszi az értelmezési lehetőségeket. Az első kérdés, hogy minek számít Iszisz, Oszirisz és Tüphón. A következő magyarázatokkal áll elő.

Az első szerint hajdanán emberek voltak, uralkodók, akik tetteikkel kiérdemelték, hogy az emberek csodálják őket, s így isteni magasságokba emelkedjenek.⁴⁴ Plutarkhosz azonban ezzel az elmélettel nem ért egyet. Szerinte inkább daimonok voltak, az embereknél erősebb és hatalmasabb lények, azonban nincs meg bennük tisztán az isteni, lélek mivoltuk testi érzékeléssel párosul.⁴⁵ Az emberekhez hasonlóan vannak erényeik és bűneik. A jó daimonoknak azonban lehetőségük van az istenek közé emelkedni, mint ahogy Iszisszel és Ozirisszal történt.

Ezután következik az allegorikus magyarázat, amelyben Osziriszt az egyiptomiak a Nílussal azonosítják, amely egyesül az azt befogadó földdel, Iszisszel, s így megtermékenyül. Tüphónt pedig a tengerrel hozza összefüggésbe, amelybe a Nílus beletorkollva elenyészik. Ezen párhuzam miatt utasítják el a papok a tengert és a sót. Innen eredeztethető a halhoz való viszonyulások, főleg ha figyelembe vesszük, hogy a „gyűlölni” fogalmat a hal jelével írják le.⁴⁶

Az előzőhöz kapcsolódik némiképp a kozmikus magyarázat. Eszerint a papok nemcsak a Nílust hívják Oszirisznek, hanem magát a nedvességet, azt az őserőt, amely a teremtés oka és lényege, Tüphón pedig a kiszáradás, a terméketlenség.

Tovább haladva ezen a vonalon eljutunk a dualisztikus magyarázathoz, ahol Plutarkhosz számba veszi az ide sorolható magyarázatokat. Az első szerint két egymással

⁴² Dobrovits, 15.

⁴³ Egy másik hagyomány szerint Thot helyezi vissza Hórusz szemét, amely a mitológiai alapjául szolgál a Hórusz szeme amulett népszerűségének és kelentőségének az áldozati szertartásokban és felajánlásokban. – E. S. Meltzer: Horus in Redford, II: 122.

⁴⁴ Ezt euhémérizmusnak nevezik.

⁴⁵ Iszisz és Oszirisz 25.

⁴⁶ Iszisz és Oszirisz 32.

ellentétes, vetélkedő isten van, amelyek közül az egyik jó, a másik pedig a rossz teremtetője. A kettő közül az egyik a fényhez, a másik a sötétséghez köthető.

A negyvenkilencedik fejezettől olvasható a platonikus-püthagoreus magyarázat, amely azt fejt ki, hogy tulajdonképpen minden, ami az ésszel és az értelemmel áll kapcsolatban az Oziriszhez kötődik – ő maga az értelem – és minden, ami ezzel ellentétes Tüphónhoz.

Ezek után az állatkultusról nyilvánítja ki nemtetszését, de végül arra a következtetésre jut, hogy az élő dolgok imádása még mindig szerencsésebb, mint az élettelen szobroké. Az utolsó két fejezetben pedig füstölőszerekről, azok összetételéről és feltételezhető hatásukról ír bővebben. Plutarkhosz egyéni véleményét tekintve csatlakoznék W. Salgó Ágnes állításához, miszerint „Ozirisz és Iszisz műve minden, ami szép és jó a természetben”.⁴⁷

Római Birodalom

Misztériumvallások

A hellenisztikus kortól kezdődően az emberek körében jellemző egyfajta üdvösség keresés. Igaz ugyan, hogy inkább arról beszélhetünk, hogy minden egyes individuum a saját üdvözülését keresi, mindezt azonban a közösségen belül találja meg.⁴⁸

A kor nagyobb állami vallásai mellett egyre inkább teret hódítanak az úgynevezett misztériumvallások, amelyek az embernek éppen ezen igényét igyekeznek kielégíteni. Az alvilágot megjárt és onnan visszatérő, feltámadó istenek közel álltak az emberek szívéhez. Ezekhez a kultuszokhoz hozzátartozott egyfajta beavatási szertartás, amely elvégzésével a jelölt a csoport, a közösség tagja lett. Azonban az nem volt megszabva, hogy egy személy csupán egyféle irányzathoz köteles tartozni, így szabadon, a beavatási rítusok elvégzésével, akár több istenség tiszteletének is szentelhette az életét.

A kor szellemi áramlatai mind a szinkretizmus⁴⁹ jegyében fejlődtek.⁵⁰ A hellenizmustól kezdődően a görög és a keleti istenek fokozatosan egybeolvadtak, s a hozzájuk fűződő mítoszok átvették egymás vonásait.

⁴⁷ Plutarkhosz, 95. Utószó

⁴⁸ M. Eliade, II: 220.

⁴⁹ Eltérő vagy ellentmondó nézetek összeegyeztetésére, elegyítésére irányuló törekvés. –

<http://www.enc.hu/1enciklopedia/fogalmi/muvelodestort/szinkretizmus.htm> – utoljára megtekintve: 2012.11. 25.

⁵⁰ M. Eliade, II: 220.

Ezen istenek később a Római Birodalomban is igen nagy népszerűségnek örvendtek. Ízisz, Ozirisszal együtt, egyetemes istenségnek számított, akit a birodalom minden táján tiszteltek. Ízisz idővel sokkal kiemelkedőbb szerephez jutott és, bizonyos mértékben, Oziriszt lecserélték Szarapiszra. Kezdetben Ozirisz-Ápisz néven tisztelték, aki egy egyiptomi eredetű jós isten, majd később a görög eredetű Szarapiszra változtatták az istenség nevét.⁵¹ A mítosz és a kultusz alapvető jegyei azonban hűek maradtak egyiptomi gyökereikhez.⁵²

Az római kori Ízisz-kultusz vizsgálatához Apuleius művét vettem alapul, hiszen ebből számos hitéleti elemet megismerhetünk és emellett, amiben a mű jelentősége rejlik, egy beavatási szertartás leírása is szerepel a könyv végén.

Apuleius – Aranyszamár

Apuleius a numidiai Madaurában született Kr. u. 124-ben. Görög főiskolákon folytatott tanulmányai végeztével a retorika és a filozófia ismerője és művelője lett, valamint latin nyelvtudását művészi tökéletességig fejlesztette.

Inkább író volt, mint filozófus, vagy szónok. Szívesen válogatott a történelem és irodalom bizonyos szemelvényeiből, s ezeket beleszötte műveibe. Világirodalmi jelentőségű műve az *Aranyszamár (Átváltozások)* c. regénye. Tartalma röviden: Lucius, az előkelő származású fiatalember Thessáliába utazik, hogy családi ügyeit intézze, s egyben a mágiába való beavatás után áhítozik. Egy Milo nevű gazdag ám zsugori úrnál száll meg, s szemet vet annak szolgálólányára, Fotisra, hogy általa kikémlelhesse asszonya, a nagy erejű boszorkány, Pamphile mesterkedéseit. Kíváncsiságától hajtva a segítségét kéri, hogy madárrá változhasson, ám a lány véletlenül összekeveri az üvegcséket és Lucius számárrá változik, de emberi értelme megmarad. Ezen formájában számtalan kalandon és szenvedésen kell keresztül vergődnie magát, míg végül Isis istennő segítségével révén visszaváltozhat újra emberré. Hálából az istennő tiszteletének szenteli életét és beavatást nyer misztériumaiba. Dolgozatom szempontjából ennek a résznek, a tizenegyedik könyvnek, szentelek nagyobb figyelmet, s ezt vizsgálom meg tüzetesebben.

Megpróbáltatások sokaságával a háta mögött Lucius Cenchreae városában köt ki. A tenger partján keres magának menedéket. Álmából az őrségváltás kelti, s az égre tekint. A hullámok felett ragyogó Hold istennői megtestesüléssé lényegül, aki minden és mindenki felett korlátlan hatalommal rendelkezik. Hétszer merítkezik meg a tengerben – e számnak

⁵¹ D. Kessler: Bull gods in Redford, I: 212.

⁵² J. G. Griffiths: Osiris in Redford, II:618.

vallási jelentőséget tulajdonít –, majd hozzá intézi fohászatát. Ezek után ismét álomba merül, amiben megjelenik neki Isis, aki így jellemzi magát:

Könyörgéseid, Lucius, meghatottak: íme, itt vagyok én, a természet anyja, minden elemek úrasszonya, időtlen idők legősibb gyermeke, istenségek legnagyobbika, szellemek királynője, égi lakók legkölsőbbike, akinek alakjában minden isten és istennő egybeolvad, aki a menny ragyogó magasságait, a tenger gyógyító szellőit, az alvilág könnyes némaságát parancsaimmal igazgatom, akinek egyetlen istenségét sokféle alakban, százféle szertartással, ezernyi néven imádja a földkerekség.⁵³

Láthatjuk, hogy itt már egyfajta univerzalitás jellemzi az istennőt. Többek között Hathor és Déméter alakja is egybeolvadt az istennőével, így ábrázolásában is felvette azok uralkodó jegyeit (szarvak napkoronggal, búzakaralások stb.). Mindemellett a legalapvetőbb istennői archetípusok, mint a hold (női ciklusok), a tenger és a termékeny föld is személyének részét képezik. Sokféle néven nevezik, de ő ősi istennő, akit eredeti nevében Isisként tisztelnek. Továbbá megtudjuk, hogy nem köti sem a tér, sem az idő, hiszen egyszerre Lucius és a főpap álmában is jelen van.

A történet alatt az istennő tiszteletére rendezett hajózási ünnep zajlik (görög néven Ploiaphesia).⁵⁴ Tavasszal, mikor a szelek lecsillapodnak, egy hajót indítanak útjára árukkal megpakolva áldozati ajándék gyanánt. Erre az ünnepségre invitálja, megváltást ígér szenvedéseitől, emellett örök boldogságot és védelmet Fortuna mesterkedései elöl, cserébe feltétlen alázatot és szolgálatot kér.

A városba érve Lucius szemei elé tárul a körmenet, jelmezes, ünneplő alakokkal. Ezután következik az istenasszony díszmenete, amelynek tagjai hófehér ruhába öltözött, tavaszi virágkoszorúzott asszonyok, akik az istennő különböző jelvényeit viszik magukkal. Megjelennek Sarapis fuvolásai is, s őket váltja a szent menet, a titkos szentségekbe beavatott minden rendű és korú férfiak és nők, hófehér lenruhába öltözve. A férfiak kopaszok, az egyiptomi hagyományokhoz híven, a nők átlátszó fátyolt viselnek. A legfőbb papok mellükön övvel szorosra fogott hófehér lenruhában viszik közöttük a mindenható istenek jelvényeit (lámpa, segedelmek, pálmalevél, szárnyas Mercurius-bot, igazságosság [nyitott tenyerű balkéz], aranyedény – tejáldozat, babérágak, korsó).⁵⁵ Őket követik az ősi egyiptomi istenek, többek között Anubis és a szent tehén.⁵⁶ Végül érkezik a főpap az ígért rózsakoszorúval, amely visszaadja Luciusnak emberi alakját. A sokaság áldja az istennő kegyelmét.

⁵³ Apuleius, 238.

⁵⁴ Apuleius, 247.

⁵⁵ Apuleius, 241-242.

⁵⁶ „Az Ápiszt szülő (...) szent teheneket, akik szerintük égi sugarként fogantak, a Késő-korban Ízisz megtestesüléseinek tekintették.” (Kákosy, 336.)

Beavatás

Hosszas halogatás után úgy határoz, hogy kész beavattatni magát a titkos tanokba, hiszen a „látó Fortuna” már kegyeibe fogadta, s kijelölte útját. A beavatás tulajdonképpen önként vállalt halál, mely után az istennő révén újjászületik és elindulhat megújult élete felé.⁵⁷

Míg el nem következett beavatásának napja, Lucius tartózkodott a tiltott ételek fogyasztásától. Akkor pedig a főpap, Mithras, titkos tanításokat tartalmazó könyvekből tájékoztatta, hogy mi mindent kell előkészítenie az avatási ünnepségre, majd nagy papi kísérettel a legközelebbi fürdőbe vezetett az útjuk, ahol Lucius megfürdött és ezt követően a főpap segítségével rituálisan is megtisztult. A templomba visszatérve Mithras felszólította, hogy tíz napig böjtöljön, tartózkodva mind a húsételektől, mind az alkoholtól.

Magát a szertartást, amely estétől másnap reggelig tartott, nem ismerjük meg teljes egészében, mivel elmondása szerint arról szólnia nem szabad. Csupán szimbolikus, halvány utalásokat tesz, illetve a templomközösség által ismert részleteket tárja elénk. A leírtak szerint rituálisan meghalt, így addigi élete véget ért, alászállt az alvilágba, végigmenve az összes elemen, s az alvilági és égi istenek színe elé járulva mindegyiküknek hűséget fogadott és imádta őket.

Felvirradt a reggel, s miután felszentelték tizenkét talárban, újjászületve, napisteni öltözetben mutatták meg a templomi sokaságnak. Ezek után lakoma és ünnepség következett, három nap múltán pedig megismétlődtek a szertartások és egy vallásos reggeli zárta a beavattatás ceremóniáját.

Rómába utazva – ahol Isist Campensisnek nevezik a Campus Martiuson emelkedő temploma miatt⁵⁸ – két újabb beavatási rítuson esett át, ezúttal az istenek felséges atyjának, Osirisnek a titkos tiszteletébe. Mindennek magyarázatául az szolgált, hogy bár a két istenség (Isis és Osiris) tisztelete összefügg, sőt sok tekintetben azonos, de a misztériumukba való beavatás különbözik. A hármass beavattatás lévén ígértek neki az istenek örök boldogságot.

Déméter-himnusz

Mivel Ízisz és Déméter alakja idővel összeolvadt, ezért foglalkozom a homéroszi Déméter-himnusszal, amelyben megfigyelhető, hogy az istennő története számos helyen párhuzamba hozható az Ízisszel történetekkel az Ozirisz mítoszban.

⁵⁷ Apuleius, 250.

⁵⁸ Apuleius, 255.

A himnusz leánya, Perszephoné elrablásával indul. Zeusz Hádésznek ígérte a lányt, az isten pedig törbe csalja, elragadja és magával viszi az alvilágba. Démétér és lánya egységet alkottak, amely itt felbomlik, s míg ez utóbbi az élet, Perszephoné elrablása és alvilági élete urával szinte halálként jelenik meg.⁵⁹ A lány passzív elszenvetője az eseményeknek.

A hangsúly ezek után Démétér gyászán és fájdalmán van, aki keresni kezdi elvesztett lányát, s Hekaté segítségével a napistentől megtudja, hogy mi is történt. Az istennő haragjában elszakad az olimposziaktól és elváltoztatva alakját útnak indul a halandó világban.

Nemsokára Eleusisbe érkezik, ahol Keleos házában a kis Démophoón dajkája lesz. Itt figyelhető meg az első párhuzama az Démétérnek Ízisszel, ugyanis az istennő hozzá hasonlóan, igaz ő lánya elvesztésének fájdalmában vándorolva, nem hitvesét keresve, a kisgyermek királyfi dajkája lesz, akit sikeresen az istenek közé emelne, ha a gyermeke életét féltő édesanya Metaneira nem zavarná meg közben. Itt Démétér haragra gerjed az emberek butaságon, mert nem értik magasabb rendű, isteni dolgokat. Felfedi eredeti alakját és kiengeszteléséért parancsba adja egy szentély építését az eleusisiaknak, majd elhagyja a palotát.

Terméketlenséggel sújtotta ezek után a vidéket, hogy megfossza az isteneket áldozataiktól, ily módon kikényszerítve lánya visszaszerzését. Zeuszhoz ez az üzenet eljutott és sorra küldte az isteneket, hogy visszacsábítsák az istennőt az Olimposzra, ám ő minden invitálást visszautasított és ellenállt, amíg Zeusz le nem küldte Hermészt az alvilágba, hogy felhozza onnan Perszephonét.

Ekkor azonban megtudja tőle, hogy Hádész erővel rávette, hogy egye meg egy gránátalma magját így nem térhet vissza véglegesen anyjához, hanem az évnek egy harmadát férjével töltenie, a maradékot pedig odafent töltheti Démétérrel és az olimposziakkal. Újbóli találkozásuk örömeiben csatlakozott hozzájuk Hekaté, aki innentől Perszephoné kísérője lett.

Démétér ezek után újra termékennyé tette a vidéket, majd meglátogatta az igaz vezetőket és beavatta őket a szent szertartásba, amelyről beszélnie egyik beavatottnak sem szabad, s a költő elmondása szerint senki sem részesül akkora boldogságban, mint aki ismeri ezt a titkot sem a földi életben, sem a túlvilágon. Mindössze ennyit tudunk meg a költőtől az eliusisi titokról.

Itt újabb hasonlóságokra lehetünk figyelmesek. Apuleiushoz hasonlóan, a Démétér kultuszba beavatottaknak is kötelességük a titoktartás, s a beavatás útján örök boldogság az osztályrészük. Emellett a himnuszban megjelenő szimbolikus elemek, mint például a fáklya, ami az istennő jelképe, szintén megjelent az Ízisz tiszteletére rendezett körmenet kegytárgyai

⁵⁹ Kerényi, 377.

között és Démétér egy fontos attribútuma. Az istennő három legfontosabb aspektusa az istenanyaság, a gabonaistenség és a misztikus tudás.⁶⁰

Ami közös a két istennőben az a szerettük elvesztése iránt érzett fájdalom és ebben a nehéz helyzetben tanúsított erejük és állhatatosságuk. Végül mindketten sikerrel járnak és családtagjuk az alvilágban uralkodhat tovább, igaz annyi különbséggel, hogy Perszephoné az év kétharmadában visszatérhet.

Pannónia

A legtávolabbi provinciákba, így Pannóniába is eljutottak a keleti istenek és kultuszok, így az Ízisz-kultusz is. A Rómában alkalmazott képzetekhez igazodva római ruházatban ábrázolták őket – kivéve Oziriszt – azonban alapvetően megőrizték az egyiptomi hitvilág elemeit.⁶¹

A magyarországi római kori egyiptomi kultuszemlékek lelőhelyei majdnem teljes egészében a rómaiak által I. században megszállt területeken találhatók.⁶² Többek között az ókori Gorsiumban (Tác), Scarbantiában (Sopron), Savaria (Szombathely) és Aquincum (Óbuda).

Hazánk számára az egyiptológia művelésének különös jelentőséget adnak a római uralom alatt nálunk is virágzó Ízisz-kultusz emlékei, melyek közül az Ízisz-templom – igaz ennek tényleges kapcsolata az Ízisz kultusszal és magával az istennővel mára vitatottá vált – és egy remekműű, Egyeden talált kancsó méltán világhírű.⁶³

Összehasonlítás

A két korszak leírását követően most pedig meghatározott szempontok szerint sorra veszem, melyek azok az alapvető jegyek, amelyeket megőrzött a kultusz és az istennő alakja, illetve hogy a társadalom és a kor igényeihez alkalmazkodva milyen változások következtek be.

⁶⁰ Kerényi, 382.

⁶¹ Wessetzky, 9.

⁶² Wessetzky, 12.

⁶³ Kákósy, 17.

Népszerűség oka

Az egyiptomi kultúra egészében megfigyelhető, hogy az emberek érdeklődését és gondolatvilágát meghatározta a halál és a túlvilági élet, így nem véletlen, hogy egy az alvilágot megjárt és ismerő isten erősen foglalkoztatta az egyiptomiak tudatát. Ízisz – és persze Hórusz – pedig aki mindezt lehetővé tette ugyancsak kellő figyelmet kaptak. A fáraó halála után Ozirisszal azonosulva újjászületett a túlvilágon, s a hétköznapi emberek is ez után áhítoztak.

Más a helyzet a hellenisztikus korban, majd a Római birodalomban, amikor is a hívő a beavatás révén már életében átélte ezt az újjászületést, s így azonosulhatott Ozirisszal.⁶⁴ A misztériumvallások igen népszerűek lettek az üdvözülés után vágyakozó népesség körében, Ízisz és Ozirisz pedig már akkoriban nagy tekintélyű istenpár volt, így biztosították az új kultusz sikerét.⁶⁵

Papság és vallásgyakorlat

Ezen a területen van talán a legnagyobb hasonlóság a kettő között. A római kori kultusz hű maradt egyiptomi gyökereihez, így a papság viseletére és napi rutinjára, illetve az étkezésre és a borfogyasztásra vonatkozó megkötések megegyeznek elődeikével. A tisztaság közvetítése és megélése központi motívum, mind spirituális, mind gyakorlati értelemben.

A legnagyobb ünnepek, mint például a tavaszi hajózási ünnep szintén része a kultusznak, emellett gyakran tartottak ezekhez tartozó díszes körmeneteket.

Istenábrázolás

Az egyiptomi istenábrázolásra és egyébként mindenfajta egyiptomi művészeti alkotásra jellemző a feszes, merev tartás a szobrászatban, illetve a legnagyobb felület elve az ikonográfiában. Emellett minden istennek megvan az alapvető ábrázolási módja, amely persze az idők során változhat, ahogy Ízisznél is történt. Az istennőt általában, a Hathorral való azonosítások következtében, a fején napkoronggal és az azt közrefogó szarvakkal jelenítették meg.

⁶⁴ Eliade, II:230.

⁶⁵ Eliade, II:228.

Az egyiptomi szobrászat jellemző vonása továbbá a frontalitás, az ünnepélyes testtartás, amely a méltóság hatását kelti a nézőben.⁶⁶ Az első évezredtől sűrűbben használták a bronzot a szobrászatban. Számos istenszobrot is előállítottak, ezek közül Ozirisz és Ízisz a gyermek Hóruszal a legkedveltebb témák közé tartoztak, utóbbi, a gyermeket tartó anya típusa Ízisztől ered.⁶⁷ Feltehetően ennek a hatása érvényesül a későbbi a gyermek Jézust tartó Mária ábrázolásokban. Elképzelhető továbbá, hogy a kígyót ledöfő Hórusz alakja a sárkányölő Szent György ikonográfiájában élt tovább.⁶⁸

Az antik világ is csodálta és tanult is az egyiptomiaktól, a görög művészet korai szakaszában fellelhető az egyiptomi frontalitás hatása. Az Archaikus kor ifjú férfiakat ábrázoló szobrai, a kuroszok, hasonlóan merevek, de lényegesen kidolgozottabbak.

A római császárkorban divat volt egyiptomi emlékek felállítása, vagy utánzása. Az egyiptomi istenek római kori ikonográfiájára jellemző, hogy római ruhában ábrázolták őket, megjelenítve mindeközben az ősi egyiptomi jelképeiket. Az Ízisz és Démétér alakja egybeolvadt, így az istennő fejdíszének a gabonakalászkok is részét képezték.⁶⁹ Valamint jellemzően a dereka felett csomóval ábrázolták. Ozirisznél megmaradtak az eredeti ábrázolásmód mellett, hiszen az szorosan kapcsolódik az istenséghez.

Továbbélés

A kereszténység erőteljesen visszaszorította Ízisz kultuszát, Egyiptomban is.⁷⁰ *Philae* szigete volt az utolsó menedéke az ősi egyiptomi isteneknek. Ízisz, Ozirisz és Anubis mellett Hórusz is azon egyiptomi istenek közé tartozott, akik a legtovább túléltek.⁷¹ Az ötödik században a Római birodalom szövetséget kötött az Íziszt tisztelő blemmi nomád törzsekkel, így a hívek még évtizedekig felkereshették az istennő utolsó szentélyét. Végül 537-ben kiűzték a szentélyből papjait.⁷²

Manapság az újpogány vallásokban és szektákban – melyek a kereszténység előtti kultuszokat igyekeznek újjáéleszteni – lelhetők fel az egyiptomi hitrendszerek elemei és egyes

⁶⁶ Kákosy, 291.

⁶⁷ Kákosy, 301.

⁶⁸ E. S. Meltzer: Horus in Redford, II: 122.

⁶⁹ J. G. Griffiths: Isis in Redford, II: 190.

⁷⁰ A kereszténység első századaiban még érződött az egyiptomi misztériumok nagy népszerűsége, Szűz Mária ikonográfiájának és mitológiájának bizonyos vonásait például Ízisztől vették át. – Eliade, II:231.

⁷¹ E. S. Meltzer: Horus in Redford, II: 122.

⁷² Wessetzky, 65.

istenek tisztelete. A teljesség igénye nélkül ilyenek például a „The Kemetic Orthodox Faith”⁷³ és az írországi „Fellowship of Isis”.⁷⁴

⁷³ <http://www.fellowshipofisis.com/> - utolsó megtekintés: 2012.11.26.

⁷⁴ <http://www.kemet.org/> - utolsó megtekintés: 2012.11.26.

Összegzés

Láthatjuk tehát hogy a római kori kultusz alapvetően hű maradt gyökereihez – a papság életére vonatkozó megkötések, kötelezettségeik például nem változtak, az alapvető ünnepekkel egyetemben – a kor megváltozott igényeihez azonban természetesen igazodnia kellett a vallásnak, így a beavatásnak igen fontos szerep jutott az emberek üdvösségkereső magatartása folytán.

Ízisz és Ozirisz az egész birodalomban népszerűek voltak, univerzális istenekké váltak. Az Ízisz számos istennő alakjával egybeolvadt, többek között Hathorral még a kezdeti időkben, a hellén korban pedig Démétérrel. A szerelem, a termékenység, az anyaság és a mágia istennője volt, aki védelmet nyújtott a misztériumába beavatottak számára Fortuna mesterkedései elől, cserébe a feltétlen szolgálatért.

Ozirisz, a meghaló és feltámadó isten a keletről a római birodalomba betörő misztériumvallások egyik alakja igen vonzó volt az emberek körében, akik számára a halál az ismeretlent jelentette, így egy alvilágot megjárt és ott uralkodó istenhez bizalommal fordulhattak, s a beavatás révén túlvilági sorsuk biztosítottá vált.

A kereszténység megerősödésével és terjedésével a misztériumvallások, így az Ízisz-kultusz is kiszorult a Római Birodalomból, utolsó mentsvára a Philaeben található templom volt, de végül onnan is elűzték a papokat.

Az ősi vallások után erősen érdeklődő és azokat felelevenítő újpogányok ma is lelkesen gyakorolják és követik a régi tanokat és beolvasztják hitrendszereikbe, de ez már messze nem olyan kiterjedt, megszervezett és egyetemes, mint régen, csupán utolsó morzsája egy hajdanán hatalmas és egy egész birodalmat meghódító kultúrának.

Bibliográfia

- Apuleius: *Az aranyszámár*. Ford. Révay József. Magyar Helikon, 1971.
- Dobrovits Aladár és Kákossy László: *Egyiptomi és mezopotámiai regék és mondák*. Móra Ferenc Könyvkiadó, 1995.
- Elida, Mircea: *Vallási eszmék és hiedelmek története I*. Budapest: Osiris-Századvég, 1994.
- Elida, Mircea: *Vallási eszmék és hiedelmek története II*. Budapest: Osiris, 1999.
- Griffiths, J. G.: Isis in: Redford, D. B.: (szerk.). *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt II*. Oxford, 2001. 188-191. oldal
- Griffiths, J. G.: Osiris in: Redford, D. B.: (szerk.). *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt II*. Oxford, 2001. 615-619. oldal
- Kákossy László: *Ré fiai*. Budapest: Gondolat, 1979.
- Kerényi Károly: *Az örök Antigóné*. Paidion, 2003.
- Kessler, Dieter: Bull gods in: Redford, D. B.: (szerk.). *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt I*. Oxford, 2001. 209-213. oldal
- Meltzer, E. S.: Horus in: Redford, D. B.: (szerk.). *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt II*. Oxford, 2001. 119-122. oldal
- Lesko, L. H.: Nut in: Redford, D. B.: (szerk.). *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt II*. Oxford, 2001. 558-559. oldal
- Plutarkhosz. *Izisz és Oszirisz*. Ford. W. Salgó Ágnes. Budapest: Európa, 1986.
- Szilágyi János György és Trencsényi-Waldapfel Imre (szerk.): *Világirodalmi antológia I. kötet - Ókor: Démétér-himnusz* (ford.: Devecseri Gábor). Budapest, 1952. 168-175. oldal
- te Velde, Herman: Seth in: Redford, D. B.: (szerk.). *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt III*. Oxford, 2001. 269-270. oldal
- Vischak, Deborah: Hathor in: Redford, D. B.: (szerk.). *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt II*. Oxford, 2001. 82-85. oldal
- Wessetzky Vilmos. *Isis és Osiris Pannoniában*. Corvina, 1989.